

VYTAUTAS MAŽIULIS

DĖL PRŪSŲ GRAFINIŲ TAISYMŲ

Grafinės žodžių klaidos prūsų rašto paminkluose (čia ir toliau remiuosi dėl prūsistams suprantamų priešasčių tik E-žodynėliu ir I, II, III katekizmais), kaip žinoma, yra įvairios: vienos iš jų yra visai aiškios (neproblemiškos — paprasti apsirikimai), kitos klaidos (tiksliau — jų nustatymas) — problemiškos (daugiau ar mažiau) arba labai problemiškos ar net visai abejotinos (klaida ar neklaida). Iš pastarųjų (problemiškųjų ir pan.) klaidų paminėsiu: a) *A*-tipo klaidos — tokios, kurių taisymas paremtas „klaidų dėsningumu“, t. y. kitais panašių klaidų taisymais [pvz. *arelie* (E) → **arelis*, *geyte* (E) → **geytys*], b) *B*-tipo klaidos (eventualios) — tokios, kurių taisymo (bandymo taisyti) negalima paremti „klaidų dėsningumu“ [pvz. *ketwirtire* (E), bandomas taisyti į **ketwirtice*, bet juo galima abejoti, žr. mano Prūsų kalbos etimologijos žodyno (toliau: PKŽ) II tomas, s. v. *ketwirtire*], c) *C*-tipo klaidos (eventualios) — tokios, kurių taisymas (bandymas taisyti) remiamas nesamų raidžių arba jas atliepiančių nesamų abreviatūrinių ženklų prirašymu [pvz. *cucan* (E), tradiciškai taisomas į **cūcan* (abejotinas taisymas, žr. PKŽ II s. v. *cucan*)]. *A*-tipo klaidų taisymas yra galimas ir labai patikimas, *B*-tipo klaidų taisymas yra problemiškas arba hipoteziškas. Nesunku suprasti, kad *C*-tipo klaidų taisymas (bandymas taisyti) yra paprastai hipoteziškas, o neretai ir labai hipoteziškas arba visai nepatikimas. Vienu iš *C*-tipo klaidų (eventualių) pavyzdžiu gali eiti Smoczyński [Linguistica e filologia. Brescia 1987 (toliau: LeF), p. 529—530] taisomas pr. (E 108) *pettigislo* į **-gīslo* (su prirašytu abreviatūriniu lankeliu) = **-ginslo* (betgi toks taisymas yra aiškiai nepatikimas, žr. pvz. Būga I 590, Trautmann Balt.-Sl. Wörterb., 90).

Visiems prūsistams yra žinoma, kad problemiška klaidingo prūsų raštų žodžio (ar jo morfemų) rekonstrukcija bei etimologija, kuri išsiverčia be jokių grafinių taisymų (arba su kiek galima mažesniu jų skaičiumi), paprastai būna patikimesnė už to paties žodžio rekonstrukciją bei etimologiją (kitokią!), grindžiamą grafiniais taisymais (resp. didesniu jų skaičiumi).

Baltisticos XXVII(1) tome (p. 70-72) skelbiama Williamo R. Schmalstiego recenzija (toliau — Recenzija) apie PKŽ I (t. y. apie mano Prūsų kalbos etimologi-

jos žodyno I tomą). Įžymusis prūsistas ir baltistas Williamas R. Schmalstiegas labai teigiamai atsiliepė apie PKŽ I, nurodė keletą patikslintinų dalykėlių, į kuriuos su dėkingumu atsižvelgsiu savo tolimesniame darbe. Kai kurie PKŽ-o siūlomi grafiniai prūsų taisymai Recenzijoje yra papildyti alternatyviais taisymais, kurie beveik visi — Wojciecho Smoczyńskiego taisymai; juos čia toliau ir aptarsiu. Tik prieš tai norėčiau pasakyti: taip, kad mokslinė literatūra PKŽ-e apžvelgta toli gražu ne visa, atsitiko ne dėl to, kad jos dalį (man ji žinoma!) ignoruočiau, o dėl to, kad planuota darbo apimtis vertė daryti PKŽ-ą kiek galima glaustesnį bei kompaktiškesnį ir trumpesnį.

Dėl bendriausios Schmalstiego pastabos „it seems inconsistent to criticize the work of W. Smoczyński for making assumptions about orthography“ (Recenzija) pasakysiu: savo kritika, tiksliau tariant, — lakoniška kritine pastabėle [žr. PKŽ I 6 (lietuviškai), 9 (rusiškai), 13 (vokiškai)] turėjau galvoje ne tai, kad kolega Wojciechas Smoczyński savo straipsniuose (jie man visi žinomi) pateikia prielaidų (assumptions) naujiems prūsų grafiniams taisymams, o tai, kad daugumai tų taisymų trūksta argumentacinio atsargumo bei pagrįstumo; čia paminėsiu tik labiausiai nepagrįstus taisymus (jų nepagrįstumas prūsistui aiškus ir be komentarų), pvz.: *aglo* (E) taisymą į **lago* (= pr. **laja*), *gasto* (E) — į **jāsta*, *karyago* (E) — į **kargayo* (= pr. **kargāja*), *smoy* (E) — į **smog* (= pr. **zmāg-*), *soanxti* (E) — į **soarixti* (= pr. **zārīkstī*) ir kt. (LeF 529 tt.), arba *bītas* (III) — į **bint-* (bet yra *betten*, I, *bytis* II ir pan.), *tūsimtons* (III) — į **tūsentans* ir kt. (Atti del Sodalizio Glottologico Milanese. Milano, 1989, p. 33).

Visu tuo ir ypač minėta savo kritinė (lakoniška) pastabėle (PKŽ I 6) nė kiek nenoriu menkinti Wojciecho Smoczyńskiego mokslinius darbus (jie, be abejo, reikšmingi!); šiam jaunam ir talentingam lenkų baltistui, mielam mano Kolegai, troškau ir trokštu vien tik gero — tik to, kad jis neskubėtų su prūsų grafiniais taisymais ir daugiau atsižvelgtų į tai, kad jų tyrinėjimo „endzelyniškas“ (galėčiau pasakyti ir pvz.: „toporoviškas“) atsargumas, kurio laikėsi ir laikosi visi žymiausi baltistai, yra būtinas ir tikrai naudingas prūsistikos pažangai.

Dėl „I have difficulty in seeing why any correction of an original text is not a conjecture“ (Recenzija) štai ką pasakysiu. Čia turėjau galvoje tai, kad E žodynyje (taip pat ir XIII—XV a. Ordino raštuose) labiausiai panašios viena į kitą raidės yra šios: *c* labai panaši į *t* ir *u* — į *n*; dėl to pvz. raidę *c* taisyti, „reikalui“ esant, į *t* (ir atvirkščiai) yra labai leñgva: būtent šia prasme (t.y. su menka paklaida) ir esu pasakęs, kad E raidės *c* taisymas į raidę *t* nėra net ir konjektūra (PKŽ I 62).

Teiginys „Smoczyński’s explanation of Old Prussian *wubri* seems to me to require fewer assumptions than Mažiulis’ explanation of Old Prussian *abskande*“

(Recenzija), kuriuo bandoma pateisinti Smoczyński siūlomą *wubri* taisymą į **wimbri* (dėl tokio taisymo žr. toliau), yra nekorektiškas: *wubri* ir *abskande* yra skirtingi žodžiai, kitaip sakant, *wubri* taisymas yra vienas dalykas, o *abskande* taisymas (žr. toliau) — kitas dalykas.

Žodį pr. (E 82) *wubri* „blakstiena; antakis“ Smoczyński taisy į **wūbri* = pr. **wimbri*, išeidamas iš savo prielaidos (assumption), kad šis pr. žodis esąs skolinyš iš v.v.a. (mhd.) *winbrâ* (Smoczyński Baltistica, III₁ priedas, p. 191). Pr. (E) *wubri* taisymas į **wūbri* [taip pat ir Recenzijoje minimas Smoczyński taisymas pr. (E) *dmskins* į **drūskins*] abejotinas jau vien dėl to, kad čia remiamasi abreviatūrinio ženkle (lankelio) prirašymu — C-tipo klaidų taisymu (labai problemišku, žr. anksčiau). Bet svarbesnis dalykas yra tas, kad hipotezė, iš v.v.a. *winbrâ* kildinanti spėjamąjį pr. **wimbri*, apeina morfologinės adaptacijos klausimą: kodėl yra pr. (E 82) *wubri* (su raide *-i* = pr. **-ī!*), o ne pr. (E 82) **wubro* (su raide **-o* = pr. **-I!*)? Šio klausimo sprendimas, kurį pateikia Smoczyński (l.c.), yra sprendimas ad hoc: neatsižvelgiama į visų pr. skolinių (pirmiausia, germanizmų) morfologinės adaptacijos problemą. Be to, apskritai nelengva patikėti, kad prūsams būtų buvęs reikalingas skolinti blakstienos resp. antakio pavadinimą, plg. pvz.: lietuvių ir latvių kalbose, kiek man žinoma, nėra skolinių blakstienai resp. antakiui pavadinimai. Iš visa to, kas pasakyta, reikia manyti, kad: a) pr. (E 82) *wubri* „blakstiena; antakis“ vargu ar yra skolinyš (iš v.v.a. *winbrâ*), vadinasi, b) pr. (E 82) *wubri* vargu ar taisytinai į **wūbri* → **wimbri*.

Recenzijoje minima hipotezė, kad pr. *abskande* „alksnis“ esąs taisytinai į **alksnade* „t.p.“ bei lygintinas su liet. *alksnótas* „alksnynas“ (Smoczyński — Tarpautinė baltistų konferencija. Vilnius 1985, p. 107), nėra pagrįsta: a) liet. *alksnótas* yra ne „alksnis“, o „alksnynas“, b) pasilieka visai nepaaiškintas spėjamojo **alksnade* segmentas **-ade*.

Taip pat neįrodyta Recenzijoje cituojama hipotezė, kad pr. (E) *arglobis* dėl pr. (GrA, GrF!) *galbo* „galva“ esąs rekonstruotinas į pr. **angalvis* (Smoczyński l.c.): čia reikėjo remtis E žodynėliu (žr. E 68 ir E 504), o ne Gr žodynėliu (jame yra daug grafinių klaidų — nepalyginamai daugiau nei E žodynėlyje!); be to, reikėjo atsižvelgti ir į pr. (GrG 20) *gaulko* „galva“.

Paties Recenzento keliamą hipotezę (jai yra pritaręs ir Smoczyński l.c.), kad pr. (E) *accodis* „aukštinis, dūmalaidė“ esąs taisytinai į pr. **akutis* „akutė, akelė“ — diminutyvą iš pr. **akis* „akis“ (Baltistica V 163—166; taip pat Recenzija), negalima patikėti: pr. **akis* „akis“ buvo fem., taigi ir iš jo išvestas diminutyvas bus buvęs fem. (kaip ir pamatinis žodis!) — fem. pr. **akutē* „akutė, akelė“ [o ne masc. pr. **akutis* (tiksliau: **akutīs*)!]. Plg. pvz. liet. diminutyvus (jie taip pat išlaiko pamatinio žodžio gramatinę giminę!): a) fem. (!) *akūtė* (iš fem. *akis*), *karvūtė* (iš fem. *kárvė*),

rankùtè (iš fem. *rankà*) ir kt., bet masc. (su *-utis*) *alùtis* (iš masc. *alùs*), *vaikùtis* (iš masc. *vaikas*), *vilkùtis* (iš masc. *vilkas*) ir kt. arba b) fem. *akēlè* (iš fem. *akis*), *avēlè* (iš fem. *avis*), *rankēlè* (iš fem. *rankà*) ir kt., bet masc. (su *-elis*) *vaikēlis* (iš masc. *vaikas*), *vilkēlis* (iš masc. *vilkas*) ir kt.

Vadinasi, pr. *accodis* taisyti į diminutyvą pr. **akut-* „akutė, akelė“ negalima: šitaip taisant, būtų reikėję laukti parašymo pr. (E 214) **accode*, o ne pr. (E 214) *accodis*. Be to, pr. (E 214) *accodis* „aukštinis, dūmalaidė“ yra ne (diminutyvas) „(tam tikra) skylutė“ (= „akutė, akelė“), o „(tam tikra) skylė“.